

Hakk'tan Hukuka

Doç. Dr. Emir KAYA

Din ve Hayat (Yıl: 14, Sayı: 42, Sayfa: 25-27)

<https://emirkaya.net/hakktan-hukuka/>

Hakk, İslâm'ın merkez kavramıdır. Ontolojik açıdan, epistemolojik açıdan, ahlâkî ve fikhî açıdan İslâm'ın öne sürdüğü iddia hep "hakk"tır. Tefsir ilmi Hakk'ın muradını anlamaya yöneliktir. Hadis ilmi, Hakk Peygamber'den rivayet edilen söz ve davranışların hakk olup olmamasına dairdir. Kelam, Hakk'a dair tefekkür ve kanaatlerin ilmidir. Tasavvuf, insanın Hakk'la ilişkisine dairdir. Fıkıh, insanların birbirleriyle ve Allah'la münasebetlerinin hakk temelinde yorumlanmasıdır.

Evet, Hakk İslâm'ın merkez kavramıdır. Bununla birlikte İslâmî ilimleri yatay bir şekilde kesen, bütün ilimleri Hakk nokta-i nazarından kaynaştıran bir Hakk meta-felsefesi, Hakk yaklaşımı geliştirilmemiştir. Her ilim dalının kendi kapsama alanında Hakk'la meşgul olması hem bir güzellik hem de bir eksikliktir. Zira Hakk, bir ilmî uzmanlık sahasından ibaret olmayıp, İslâm'ın özünü, ruhunu da ifade eder. Nasıl ki ruh bütün azalara müessir bir kuvvetse Hakk'ın da bütün ilimlere ve hayata müessir bir mânâ olması icap eder.

Dinî ilimlerin dışına doğru uzandığımızda da yine Hakk'la karşılaşırız. Felsefenin aradığı hakikat (truth) hakkın bir boyutta keşfedilmesine karşılık gelir. En şaşmaz ve güvenilir bilim olan matematiğin ana kaygısı olan isabetlilik (accuracy) hakkı ifade eder. Mantığın sorguladığı tutarlılık (consistency) hakktan başka nedir? Sosyal ve beşerî bilimlerin, doğa bilimlerinin peşinde olduğu gerçeklikler (reality) hakkın tecellileridir. Ve nihayet hukuk ilminin nüvesi, hak anlayışları ve iddialarıdır.

Hakk'a dair bütün arayışlar yüce mertebelerden süzülerek gelir ve en düz insanın bile iddia sahibi olabileceği hukuk sahasında milyarlarca parçaya bölünür. Kâinatın yed-i kudret altındaki vahdetinin ifadesi olan el-Hakk, hukuk sahasında nihayetsiz kesretle zuhur eder. Mammafi her fertte ona mahsus haklar vardır. Hakların iddia ve talep edilmesi, korunması, çiğnenmesi, ikame edilmesi bu katmanda ortaya çıkar. Bütün çabalamalar hayat denilen hak mücadelesini oluşturur ki hak ve batıl, doğru ve yanlış hep el-Hakk şemsiyesi altında yaşar gider.

Öyleyse "hakk" birleştiren ve bölen bir mefhumdur. Öyleyse hakk hem sabit olan hem de değişendir. Öyleyse hakk hem bilinen hem de bilinmeyendir. Hem enfüstür hem âfaktır; hem

içtir hem dıştır; bir şeyin hem zatındadır hem de zıttındadır. Öyledir zira Hakk muhittir. Bir varlık yoktur ki Hakk'tan nasibi olmasın. Lakin hangi cüzi varlık mutlak hakk olma, el-Hakk olma iddiasında bulunabilir?

İşte bu karmaşayı çözmek için dünya düzleminde yürüttüğümüz haklılık diyalektiğini amudî bir kavrayışa tahvil etmemiz gerekiyor: Hakk, ucunu Yaradan'ın tuttuğu bir merdivendir. Her birimiz bu merdivende bir kademedeyiz. Her birimiz hakktan nasipliyiz. Bir pencereden bakınca hakkız, haklıyız; başka pencereden bakınca batılız, hatadayız. Hakk, mutlak olanla izafî olanı, kâmil olanla nakıs olanı işte böyle kavuşturur.

Sırların sırrına giden yolun konağı olan Hakk, zıtların zıtlığını ifnâ eder. Hakk'a eren “Ben Allah'ın aynısıyım.” derse şirke girer. “Ben Allah'ın gayrısıyım.” derse yine şirke girer. “Ben Hakkım.” der. Bu söz “Ben Allah'ım.” anlamına gelmez. “Ben müstakil bir varlığım.” anlamına hiç gelmez. Bu söz, “Hakk sırrına erdim de konuşuyorum.” anlamına gelir.

Binaenaleyh “Hakk” insan bilincinin bir mertebesidir. Bilme fâili olarak ilmelyakîn, aynelyakîn bilişlerini aşan insan, bilginin gayesi ile bütünleşip hakkalyakîne erdiğinde öznesne, mürid-murad, eden-olan ayrımlarını kaybeder ve varlığın tamamında vechullahı görür. Bu öyle bir bilinçtir ki orada insan uzağı hem uzak hem de yakın bilir. Düşmanı hem düşman hem kardeş bilir. Nimeti hem nimet hem külfet bilir. Hâlini hem iyi hem kötü bilir. Dünyayı hem boş hem dolu bilir. Kaderi hem malum hem meçhul bilir. Ve daha nice bilişler bilir ki yekûnu hem dipsiz irfandır hem de nihayetsiz bir bilgisizlik ve muhtaçlık halidir. “Hakk bir gönül verdi bana.” diyenler, zahirde ve batında Hakk'ın kulu Hakk Peygamber'e tâbî olup, dünya ve ahiret işlerini rahat bir gayretle âsân kılanlar bunlardır.

Böyle insanların simasında parıldayan Hakk din İslâm; hakkın en müstesna tecellilerini, adaletin en titiz muamelelerini, hukukun en nazif tecessüslerini meyve vermiştir. İslâm'da hukuk; özü itibariyle bir teori, doktrin ya da eser külliyatı değildir. İslâm'da hukuk, her şeyden evvel, Hakk boyasına boyanmış insanın temiz iç dünyasından sudur eden fikirlerdir ki buna fıkıh denir. O temiz bünyenin fikirler geliştirip beyan etmesine de içtihat denir. Onun içindir ki “*Küllü müctehidin musîb. (Her müçtehit isabetlidir.)*” denilmiştir.

İçtihat formasyonuna sahip her mümin şüphesiz ki hakka isabet de etmiştir. Lakin izafî olarak yine yanılığa olabilir. Müçtehidin yanılığını araştırmaya, konuşmaya mâni yoktur. Hakk'tan gafil olanlar Aristo mantığına sıkışabilir, “Ya o ya bu” diyebilir. Üstelik bunu hakk namına da yapabilir. Fakat Hakk “Hem o hem bu” diyebilme vüsâtı, enerjisidir. Hem kabul etme hem eleştirme becerisidir. Hem lehte hem aleyhte olabilme marifetidir. İşte bu kapıdan girince

karşımıza çıkan levha şu olacaktır: “*İhtilâfu ümmeti rahmetun. (Ümmetimin ihtilâfi rahmettir.)*” O ne güzel ihtilâftır ki birbirimizi hem gönülden kabul ediyor hem de tenkit edip geliştiriyoruz. Seviyoruz fakat körce değil. Ayırıyoruz fakat sevgisizlikle değil. Birlik içinde...

Hakkı insanın eremeyeceği bir feza yüksekliğinde tahayyül edenler, doğruyu da insanların tepesinde gezinen katı bir cisim olarak hayal ederler. Böyleleri her şeyin tek doğrusu peşinde koşarlar. Hâlbuki ne Müslümanlar ne de insanlık tek bir doğruya sığar. Çok doğruyu bir arada tutmanın usûlü bulunursa her insanın hayat ve irade alanı tanınmış olur. Herkesin hem hür hem de belli kaidelerle bağlı olması temin edilir. Buradan da haklar ve ödevler çıkar. Hukuk çıkar.

Hukuku anlamak için Hakk’ın kâmil tecellisi olan insanı tedebbür etmek gerek... Sağ ve sol göz birbiriyle rakiptir. Tek başlarına nesnelere ayrı hisler ararlar fakat birleştiklerinde derinliği oluşturup tek bir görüntüyü beyinde canlandırırlar. Sağ ve sol kulak, sağ ve sol el, sağ ve sol beyin... Hep böyledir. Birbirlerine rakiptirler. Aynı zamanda da desteklidirler. Rekabetlerinin neticesinde bir mânâya vücut verirler. Hukuk da böyledir: Taraflar arasındaki rekabet ve muhalefeti hakikatin keşfine kanalize etme işidir. Bir tarafa meyil olursa hakikatin tecellisi bozulur, hukuk bozulur, nizam bozulur.

Aşırı özgürlükçü toplumlar da aşırı ödevci toplumlar da dengesizliğin pençesine düşerler. Zira hukuk ne sadece haklardır ne de sadece ödevlerdir. Hak ve ödev kefelere arasında adil bir terazi kurma işidir. Bu mânâda hukuk, hak ve ödev ayrımını da ortadan kaldıran, olandan olması gerekene giden yolu gösteren Hakk aletidir. Mizandır. Mizan bozulduğu zaman hukuk buharlaşır. Ruhsuz bir ceset kalır ortada. Adına bilim denir, sistem denir, düzen denir. Ama ne denirse denisin adalet ortaya çıkmaz. Çünkü hukukun ruhu olan sîret, yerini suretlere bırakmıştır.

İnsanların sîretini, manevî insicamını bozan şey de yine adaletsizliktir, hukuksuzluktur, haksızlıktır. Hakk’tan bigâne yetiştirilen insanların malumat tahsil ederek hakk ve hukuk erbabı olması mümkün değildir. Kısıtlı görüşün ürettiği formülleri hukuk kalıbı olarak benimseyenler, o kalıpların dışından gelen hakk seslerini tanıyamazlar. Takdir edemezler. Adil de olamazlar. Bu halleri ister fıkıh zannedilen dinî geleneklere yaslınsın isterse modern seküler hukuk doktrinlerinden kaynaklınsın, yabancılaşma hissinden kurtulamadıkları için daha en baştan adaletsiz bir refleksin esiri olmuşlardır. Batıl saydığımda hakkın izini göremeyen, hakk saydığına sirayet etmiş batılı süzemeyen insan nasıl Hakk’ın dili, adaletin adalesi olabilir?

“*Men ferraka fe leyse minna. (Tefrik eden bizden değildir.)*” diyen Peygamber’e inen kitaba Furkan (tefrik edici) diyoruz. Bu tezatlık bize bir şey ilham etmez mi? Müslüman olan ile olmayanı ayırttığı kadar da birleştiren bir perspektifimiz var mı ki dünya bizden hukuk

öğrensin? Kadın ile erkeği özel kıldığı kadar da denk kılan bir zihin dünyamız var mı ki insanlığa şifa diye sunulsun? Irk, renk, dil, servet, sosyal ve kültürel arka plan gibi ayrımları aşabilmiş gönüller nerede?

Tarihî mezhep çeperleri arasından iletişim kanalları açmakta zorlanan insanlarız. Hâlâ gelenek ile modernite arasında savrulan kimseleriz. Biz hangi şamil hakikatin sözcüsü olabiliriz? Muktedir olup, boyun bükenlere ihsanda bulunmak değildir İslâm adaleti. Hakkın her cihet ve mertebeden tecelli eden hudutsuz varlığına bağlı, âlemlere rahmet ufkunu arayan bir görüş ve duyuş biçimidir. O biçime bizi kavuşturacak olanlar nerede?

Hikmetsiz hüküm, haksız hukuk doğurur. Mevcudatın, ezdadın, mizanın hikmeti nedir? Kâdir-i Mutlak olan Allah'ın beşeriyet sahasını vehleten beşerin anlayış ve eyleyişine bırakması, sonra da o sahaya hükümlerle müdahil olması nedendir? İnsanın serbest olması kul olmasından önce gelmeseydi insanın varlığının anlamı olmazdı. İnsanın serbestliğini beslemedikçe kulluğunu beslemek mümkün değildir. İradeyi, özgürlüğü, tercihte bulunmayı teşvik etmeyen, genişlikten ürken ve ürküten bir dinî söylemle hangi fikhî, hangi hukuku savunabiliriz? İnsanlığın kurtarıcısı Peygamber Efendimiz'in zincir kıran, tabu kaldıran, özgürleştiren, şereflendiren dinini nasıl idrak edebiliriz?

Modern hukuk, Hakk'a inanmayanların eseri... Geleneksel hukukumuz ise hakkın külli ruhunu kaybetmiş, teknikleşmiş... Hakikat, çatışmacı zihinlerin savaş meydanı... Bu çatışma atmosferinde hakk nerede? Hakk'ın muradına uygun hukuk nasıl olacak?

İşte bu soruların cevabı; bin parça halinde algıladığımız hakkın ruhumuz olduğunu, daha doğrusu bizim o Sultani Ruh'un dalgaları olduğunu yeniden idrak etmemizle verilecek. Ruhta birlik halinde olan insanlığın farklılıklarını sevgi ve merhametle okumak, her şeyi meşrulaştırmak anlamına gelmeyecek. Hakk merdiveninde yükseliş ile alçalış şüphesiz ki birbirinden ayrılacak. Fakat kimsenin Hakk'tan nasipsiz görülmediği bir âlemde, her şeyi bir kenarından da olsa sevmek mümkün olacak. Bu sevgi nefis denen batılı devreden çıkaracak. Edip eyleyişlerde nefsin izi olmayınca Fâil-i Mutlak'ın Hakk olduğu anlaşılacak. Kaderden kadere kaçan o mübarek sahabe gibi Hakk'tan Hakk'a seyran edeceğiz. Bencilleşmeden gül de atacağız ok da... Kılıç da sallayacağız kalem de... İşte bu mânâ dirildiğinde, Hakk içimizde dirildiğinde, kitapların hapsedemeyeceği hukuk bizim halimizden intişar edecek. O intişarı yazıp çizecek, satırdan ve sadırdan aktaracağız. Batıl bulutlarının çekildiğini, hakkın yeniden ışıyıp ışıttığını göreceğiz. Azalarımızla, ruhumuzla, cemiyetimizle, bütün insanlıkla birlikte...